

ÚVOD

KOMPA - v spoločnom regióne

Idea jednotnej Európy bola považovaná v krátkom 20. storočí stredoeurópskych národných štátov medzi 1918 a 1989 viacmenej za akúsi hmlistú utópiu, intelektuálnu predstavu. Našťastie systém prísne strážených štátnych hraníc, bezpečnostných rámp, železných opôn s ostatnými drátmami - ktoré znamenali prekážku nielen pre vzájomné vzťahy v obchodovaní, migrácii, cestovaní, ale aj v duchovných kontaktoch - patrí už minulosti. V rýchlo sa integrujúcej Európe myšlienka volne prekonateľných hraníc - spájajúcich susedné kultúry, štáty a národy - stala sa politickou realitou v momente, keď teoretické možnosti v mnohom predbehli lokálnu prax cezhraničnej spolupráce. Veď teoreticky už skoro 15-20 rokov môžeme volne, bez prekážok cestovať do väčšiny susedných štátov mali sme dosť príležitosti prekonať naše staré zlé návyky a vytvoriť priestor pre vzájomné zblížovanie. Pritom stále nemáme ešte dostatok mostov a ciest cez naše hraničné rieky a prechody. Podobne nám chýbajú slovníky, príručky, ako napríklad spoločné učebnice dejepisu, alebo aj také kultúrne a školské inštitúcie, ktoré by slúžili našmu vzájomnému spoznaniu. Podobne je stále málo iniciatívnych programov a

ELŐSZÓ

KOMP - két part, közös régió

Az egymástól elzárkózó közép-európai nemzetállamok rövid - 1918-tól 1989-ig tartó - 20. századában távoli utópiának, megvalósíthatatlan értelmiségi ideának számított az európai egység gondolata. Az akadálymentes kereskedelmet, költözködést, utazást, szellemi érintkezést gátló, szigorúan ellenőrzött államhatárok, biztonsági sorompók, vasfüggönyök, szögesdrótok rendszere szerencsére mára a múlté. A gyorsan integrálódó Európában a szabadon átjárható, kultúrákat, államokat, nemzeteket összekötő határok eszméje a 21. század elején úgy vált politikai valósággá, hogy az elméleti lehetőségek sok tekintetben megelőzték a határokon átnyúló együttműködés helyi gyakorlatát. Hovatovább másfél-két évtizede elvben akadálytalanul közlekedhetünk és a régi rossz beidegződéseket leküzdve, közös akarattal közeledhetnénk egymáshoz, ha lenne elegendő híd és út, szótár, közös tankönyv, az együttélést, egymás megismerését szolgáló kulturális, oktatási intézmény, együttműködési program, összehangolt cselekvési terv. A közel hétszáz kilométer hosszú magyar-szlovák határon a schengeni rendszer 2007. december 20-ai bevezetésének pillanatában -

projektov slovensko-maďarského spoluzitia, ako aj koordinovaných kooperačných plánov.

V chvíľach slávnostného zavedenia schengenského systému 20. decembra 2007 podlž skoro 700 kilometrov dlhých slovensko-maďarských hraníc bola situácia - napriek všetkým úsiliam, a čiastočným výsledkom - taká, ako to bolo vyššie naznačené. Preto inicioval Výskumný ústav etnických a národných menšín Maďarskej akadémie vied a Výskumný ústav Univerzity Selyeho v Komárne spolu s Nadáciou „Euromost“ Euroregiónu Ister-Granum v slovensko-maďarskom pohraničí projekt KOMPA - Kultúrny, vzdelávací a multietnicý program. Výsledky tohto projektu poskytujú prostredníctvom digitálnych učebných materiálov, internetovej webovej stránky a tejto knihy akúsi pomocný materiál pre vzájomné zblížovanie a spoluprácu v oblasti kultúry, vedeckého výskumu a vzdelávania.¹

Na webovej stránke sú sprístupnené elektronické učebné materiály, rozdelené do deviatich kapitôl. Tieto materiály sú určené pre spoločné úvodné školské programy pre vzájomné spoznanie kultúry a spoluzitia národov a národností v školách euroregiónu

¹ Dvojazyčné digitálne materiály projektu KOMPA - kultúrna webová stránka euroregiónu, elektronické učebné materiály projektu sa nachádzajú na webovej stránke Euroregiónu Ister-Granum www.istergranum.hu, www.istergranum.sk vo forme pridruženej webovej stránky: <http://www.komp.mtaki.hu/index.html>

minden előzetes erőfeszítés ellenére - jórészt ez volt a helyzet. A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete és a komáromi Selye János Egyetem Kutató Intézete a határvidék legeredményesebb határon átnyúló regionális társulásával, az Ister-Granum Eurorégióval közösen ilyen megfontolásból kezdeményezte KOMP - Kulturális, Oktatási, Multietnikus Program - címmel azt a projektet, amely a 2003-ban létrejött Eurorégió 104 települése számára kínál - digitális tananyag, internetes portál és az olvasó kezében lévő könyv segítségével - egyfajta kulturális, oktatási és szellemi közlekedési-közeledési segédeszközt.

A magyar és szlovák nyelvű portálon egyebek közt megtalálható az a kilenc fejezetből álló elektronikus tananyag, amely alkalmas arra, hogy a régió magyar és szlovák tannyelvű általános, illetve alapiskoláiban az ott élő nemzetiségek kultúrájának, a nemzetiségi együttélésének az alapkérdéseivel megismerkedhessenek. Teljes szövegükben megtalálható és letölthető a projekt valamennyi települési és esettanulmánya. Az utikonyvem.hu internetes honismereti portálon belül az euroregió valamennyi településének nyitólapját kialakítottuk a KOMP projekten belül, ami lehetővé teszi, hogy minden település anyaga folyamatosan bővíthető legyen. Ezen kívül a régió kulturális, oktatási intéz-

s vyučovacím jazykom slovenským alebo maďarským.² Taktiež sú sprístupnené plné verzie štúdií, ktoré boli vypracované na základe terénneho výskumu vo vybraných lokalitách a kultúrnych, respektíve školských inštitúciách.³ Webová stránka KOMPA obsahuje aj dvoj-
jazyčné úvodné webové stránky všetkých lokalít euroregiónu, ktoré boli vytvorené v rámci projektu na báze licencie maďarskej stránky „Utikönyvem.hu” (Moja cestovná kniha). Tieto stránky umožňujú záujemcom doplniť tieto lokálne stránky o rôzne tematické texty, fotografický a iný ilustračný materiál.⁴ Na stránke sú sprístupné aj adresáre kultúrnych a školských zariadení euroregiónu, ako aj zbierka tematických máp a užitočných webových stránok. Výskumný ústav etnických a národných menšín MAV sprístupnila aj v rámci tohto projektu svoj internetový program z projektu „East Central European Interethnic Knowledge Management”, pomocou ktorého sa dajú pripraviť digitálne etnické mapy z územia Maďarska a jeho susedných krajín, respektíve regiónov.⁵ Prácu v rámci projektu KOMPA sme začali s výskumom etnických pomerov a interetnických vzťahov vo vybraných lokalitách

² <http://www.komp.mtaki.hu/e-learning2/index.html>

³ http://www.komp.mtaki.hu/tan_telpt.htm,
a tiež http://www.komp.mtaki.hu/tan_eset.htm

⁴ <http://istergranum.utikonyvem.hu/>

⁵ http://gis.geox.hu/mtaki/terinf/login_form.asp

ményeinek címtára, tematikus térképtár, hasznos internetes címek gyűjteménye található meg a portál menüpontjai közt. Az MTA Kisebbségkutató Intézete ezen a portálon is mindenki számára elérhetővé tette a Kelet-közép-európai interetnikus tudásmenedzsment néven működő internetes oldalát, amely Magyarország és a vele szomszédos országok, régiók területének etnikai viszonyait bemutató térképek készítésére alkalmas.

Munkánkat a régió kiválasztott dél-szlovákiai és magyarországi településein, illetve az ott működő kulturális, oktatási intézményekben folyó nemzetiségek közötti együttműködés -interetnikus gyakorlat - helyszíni felmérésével, leírásával kezdtük. A terepmunka során szerzett tapasztalati ismereteket, s a kutatási eredményeket igyekeztünk beépíteni a digitális tartalomfejlesztésbe éppúgy, mint a 2008 januárjában, három csoportban lebonyolított szakmai képzésben. A 104 településre kiterjedő Eurorégió etnikai szempontból különböző településtípusokat foglal magában. A települések 20. századi történeti fejlődésében, kivált a két világháború idején és az azokat követő években a Duna mindkét partján jelentős változások mentek végbe. Így például a jelentős helyi zsidó közösségeket a Holocaust során szinte teljes egészében megsemmisítették. A korábban a régió több településén is jelentős, jellegadó népcsoportként számon tartott

a inštitúciach euroregiónu, a to aj v južnom Slovensku, ako aj v Maďarsku. Praktické skúsenosti a výsledky výskumu boli zúžitkované jednak počas prípravy digitálnych učebných materiálov, jednak v rámci odborného seminára, organizovaného v januári 2008 s tromi pracovnými skupinami. Z etnického hľadiska sa vyznačuje 104 lokalít rôznymi osobitostami. Podľa tých sa dajú obce a mestá euroregiónu zaradiť do niekoľkých typov interetnického spoluzitia. Tak napríklad v mnohých obciach i mestách patriacich dnes do euroregionu odohrali sa počas vojnových a povojnových rokov 20. storočia výrazné etnické zmeny na oboch brehoch Dunaja. V rámci Holocaustu boli skoro úplne zničené významné lokálne židovské komunity. Počet príslušníkov nemeckých komunit, ktoré vo viacerých obciach Peštianskej a Ostrihomskej župy boli cez dve stáročia dominantnými skupinami, sa radikálne znížil v dôsledku ich dlhodobej asimilácie a vyhnania v rokoch 1946–1947. Podobné asimilačné tendencie decimovali aj národnú menšinu Slovákov žijúcich v Maďarsku. Etnické dôsledky ich pomadžarčovania boli znásobené československo-maďarskou výmenou obyvateľstva v rokoch 1947–1948. Viac štúdií tejto knihy sa zaoberá s otázkami kultúry a vyučovania rómskych komunit, počet príslušníkov ktorých rýchlo rastie aj v lokalitách euroregiónu. Sú to otázky, ktorým bude treba

német komunity az asz-szimiláció és az 1946-1947. évi kitelepítések következtében radikálisan csökkent. Hasonló magyarosodási és magyarosítási folyamatok játszódtak le a magyarországi szlovákok körében is, amelyek etnikai következményeit az 1947–1948. évi csehszlovák-magyar lakosságcsere tovább súlyosbított. A kötet több tanulmánya foglalkozik a régió több településén dinamikusan növekvő roma közösségek kulturális, oktatási kérdéseivel, amelyeknek a jövőben kétségkívül a jelenleginél jóval nagyobb figyelmet kell majd szentelni.

Kötetünk a települési felmérések, elemzések válogatását adja, mégpedig azzal a céllal, hogy az Ister-Granum Eurorégió több nemzetiségű településein kialakult gyakorlatok tapasztalatait és azok tanulságait összefoglalja, s így módon könyv alakban az etnikumközi kapcsolatok iránt érdeklődők számára elérhetővé tegye.

A közép-európai nemzetek 20. századi kapcsolatainak alakulásában, történelmében három tényező játszott meghatározó szerepet: a nemzetállami nacionalizmusokra épülő konfliktusos szomszédügyi politika, a két világháború és a két európai békerendszer nyomán létrejött európai megosztottság, valamint a kétféle – szélső jobb- és szélső baloldali totalitárius rendszer keretei közt megvalósult – diktatúra. Ezek együttes – négyöt generáció életét befolyásoló

venovať v budúcnosti ešte viac sústredenej pozornosti.

Do tejto knihy bol zaradený výber štúdií a štatistických spracovaní, so zámerom zhrnúť stav lokálnych etnických pomerov a vzťahov v rámci euroregiónu Ister-Granum, aby v knižnej forme boli pre záujemcov o etnické otázky prezentované najdôležitejšie výstupy terénnych výskumov, realizovaných v rámci projektu KOMPA.

Vo vývine vzťahov stredoeurópskych národov v 20. storočí hrali rozhodujúcu úlohu tri významné faktory: konfliktná susedská politika, postavené na národnoštátnom nacionalizme, rozdelenosť regiónu, ktorá sa vytvorila v dôsledku dvoch svetových vojen a dvoch európskych mierových systémov, ako aj dvojaká – krajne pravicová a ľavicová – totalita, realizovaná vo forme nacistickej a komunistickej diktatúry. Celkový negatívny dosah týchto faktorov, ovplyvňujúcich život štyroch až piatich generácií, je možné merať medzi inými aj na tom, aká nízka je vzájomná prestíž susedných národov strednej Európy v rovine celoštátnej, respektíve na tom, ako sa navzájom nepoznáme a ako navzájom neuznávame jazyk a kultúru našich susedov.

To všetko, čo v predchádzajúcich storočiach v rámci Habsburskej monarchie bolo možno prirodzené, v období národných štátov sa dostalo úplne do pozadia. Kým napríklad v 18-19. storočí

- negatívny vplyv na vzťahy medzi národmi, ktorý bol v minulosti veľmi silný, sa v súčasnosti výrazne oslabil, hoci stále existuje. Je to najmä vtedy, keď sa národné štáty snažia rozšíriť svoju moc a vplyv na území iných národov. To sa deje najmä vtedy, keď sa národné štáty snažia rozšíriť svoju moc a vplyv na území iných národov. To sa deje najmä vtedy, keď sa národné štáty snažia rozšíriť svoju moc a vplyv na území iných národov.

- negatívny vplyv na vzťahy medzi národmi, ktorý bol v minulosti veľmi silný, sa v súčasnosti výrazne oslabil, hoci stále existuje. Je to najmä vtedy, keď sa národné štáty snažia rozšíriť svoju moc a vplyv na území iných národov. To sa deje najmä vtedy, keď sa národné štáty snažia rozšíriť svoju moc a vplyv na území iných národov. To sa deje najmä vtedy, keď sa národné štáty snažia rozšíriť svoju moc a vplyv na území iných národov.

A múlt század kelet-közép-európai államaiban az államhatárok szigorú rendszere, elválasztó, ellenőrző funkcióinak a megerősödése elakasztotta a korábban természetesnek számított etnikumközi kapcsolatokat. A nemzetállamok területén maradt kisebbségek megpróbálták pótolni a nemzeti kultúrák közötti közvetítést, de a többségi érdektelenség miatt legtöbbször kevés sikerrel. Az egy-

podlž etnických hraníc sa vytvorili mestá, etnické enklávy a kontaktné zóny, vyznačujúce sa s osobitnou kultúrou, ktorá sa vyvíjala na báze dvoj- respektíve viacjazyčnosti tam žijúceho obyvateľstva, ktoré považovalo za svoj vlastný záujem naučiť sa jazyk susedov a základy ich kultúry. K skutočnosti patrí samozrejme aj to, že aj v týchto obdobiach sa dostali politici väčšinových národov pravidelne do pokušenia, nariadiť asimilačné opatrenia voči menšinám. Úsilia o ponemčovanie, pomadžarčovanie sa však až do poslednej tretiny 19. storočia spravidla stroskotali na odpore nememec-kých a nemadžarských regiónov, lokalít, ako aj na tradíciách kultúrnych spolkov a škôl, udržiavaných autonómnymi národnými cirkvami.

Prísne chránený systém ako aj rozdelujúce a kontrolné funkcie štátnych hraníc v strednej a východnej Európe v 20. storočí zahatali medzietnické vzťahy, ktoré boli predtým viacmenej prirodzenými. Národné menšiny, ktoré sa dostali, alebo ktoré zostali na území nových národnoštátnych útvarov, pokúsili nahradiť funkciu pôvodných sprostredkovateľov medzi susednými kultúrami. Ih snaha mohla byť len čiastočne úspešná, preto lebo bola zmrazená spravidla s nezájmom príslušníkov väčšinových národov. A keďže dvoj- jazyčnosť v súradnicach medzi-vojnových, respektíve komunistických národných štátov sa stala jednostrannou povinnosťou men-

oldalú, csak a kisebbségek számára kötelező kétnyelvűség, a nemzetállami bizalmatlanság és a szigorúan ellenőrzött államhatárok miatt ugyanis ez a fajta kikényszerített „hídszerep” – minden missziós tudat, szellemi helyállás, sok-sok kiváló műfordítói, kultúra- közvetítói teljesítmény ellenére – felemás módon működött, és nem tudta megakadályozni a szomszédosági viszonyok negatív tendenciáinak elmélyülését.

A Kelet-Közép-Európa országai, így a Magyarország és Szlovákia határai mentén kialakult eurorégiók rendszere talán a legnagyobb hatású kísérlet a 20. századi nemzetállami határrezsimek által perifériákká züllesztett határ- régiók revitalizálására, az ott élő különböző nemzetiségű közösségek közötti együttműködés elmélyítésére. Az 1989. évi rendszerváltások után húsz évvel is rendezetlennel tekinthető területeken szintén komoly szerephez juthatnak ezek a helyi összefogáson alapuló regionális társulások. A Duna két partján természetes közös központot alkotó Esztergom–Párkány az Ister–Granum Eurorégió – sok fontos gazdasági, kereskedelmi, infrastrukturális feladata mellett olyan kulturális, közösségi feladatokat is el kell hogy végezzen, amelyek az egymás mellett élő nemzetek, kisebbségek, népcsoportok kultúrájának, nyelvének kölcsönös tiszteletét és megismerését, a normalitás keretei közt mindig nagy hasznot hajtó

šin, ktoré svoju - politikmi nanútenú - „úlohu mostu“ mohli zahrať v podmienkach nedôvery voči sprostredkovateľom a prísne kontrolovaných, obmedzených cezhraničných vzťahov len polovychato. A preto napriek svojej misijnej odhodlanosti a intelektuálnej výkonnosti, napriek mnohým vynikajúcim prekladateľským, mediatorským výsledkom ich úsilia nemohli obrátiť negatívne trendy v susedských vzťahoch.

Systém euroregiónov, ktoré sa vytvorili medzi štátmi strednej a východnej Európy, a tak aj v cezhraničných regiónoch Slovenska a Maďarska, je možné považovať za jeden z najnádejnejších pokusov revitalizovať pohraničné regióny, ktoré boli mnohokrát devastované - v dôsledku národnoštátnych hraničných režimov v 20. storočí - na periférie bez priemyslu a základnej dopravnej infraštruktúry. Tieto euroregióny môžu mať postupne pozitívny vplyv aj v prehĺbení spolupráce a dôvery medzi rôznymi národnými a etnickými komunitami, žijúcimi v týchto oblastiach. Majú, respektíve môžu mať rozhodujúcu úlohu v takých sférach, ktoré ani 20 rokov po zmene politického systému nie sú usporiadané. Euroregión Ister-Granum - s prirodzeným a perspektívnym dvojcentrom na dvoch brehoch Dunaja, Štúrovo-Ostrihom - popri mnohých ekonomických, obchodných, infraštruktúrnych

interetnikus kapcsolatokat szolgálják. A KOMP ehhez a több generációs munkához kíván segítséget adni.

Esztergom - Párkány, 2008. március
Szarka László

programoch mal by sa podujat' aj na také spoločenské, vzdelávacie a školské úlohy, ktoré slúžia vzájomnému spoznaniu kultúry a jazykov národov, národných menšín a etnických skupín regiónu, respektíve ich pozitívnym interetnickým reláciám. Tieto totiž v podmienkach politickej a hospodárskej normality majú nesmierne veľký spoločenský úžitok vo forme mierového a kultúrne, i jazykovo aditívneho spolužitia. Projekt KOMPA, ako aj táto jeho záverečná knižná publikácia chce prispieť k tejto práci, určenej pravdepodobne pre viac pokolení.

Ostrihom – Štúrovo, v marci 2008

László Szarka